

РУДОЛФ ЩАЙНЕР – БАЩАТА НА ВАЛДОРФСКАТА ПЕДАГОГИКА

Десислава Опел

ръководител на българско училище „Никола Й. Вапцаров“, Грац, Австрия

Резюме. Рудолф Щайнер е от малцината представители на реформаторската педагогика през 20-те години на XX век, чиито идеи и училища съществуват и до днес. Той разработва и реализира една голяма идея, а именно образованието, обучението и възпитанието да бъдат изградени въз основа на антропософски схващания за човека. Идея, която е международно педагогическо движение, представено в почти всички страни по света.

Keywords: Rudolf Steiner, Waldorf education, antroposophy, Waldorf-methods, Art.

Рудолф Щайнер е роден на 25 февруари 1861 г. Завършва Виенското висше техническо училище със специалности математика, история на природата и химия. От 1884 г. живее в дома на богати виенчани и има за задача да се грижи за един от синовете на семейството, който е болен от хидроцефалия. За да изпълни поетия ангажимент, той се интересува много от физиология и психология, от проблемите на обучението и възпитанието. Така в практическата си дейност стига до редица идеи, които по-късно намират място в неговото главно дело – валдорфската педагогика. Същевременно успехът с болното дете е толкова голям, че то дори завършва средно образование и успява да се матурира.

По-късно Рудолф Щайнер се премества да живее в Берлин и постъпва на работа като преподавател по история и ръководител на курсове по риторика. В своята учителска практика той търси ясни и разбираеми конструкции с цел да събуди интереса на своите ученици и те да разберат по-добре учебното съдържание. По този начин той стига до две основни идеи, които застъпва в по-късната си дейност, а именно – съобразяване с физиологическите и психологическите особености на учениците и преодоляване на езиковите бариери пред тях. Своите педагогически идеи и схващания Рудолф Щайнер излага в книгата „Възпитанието на детето от позицията на хуманитарната наука“.

През 1894 г. Рудолф Щайнер издава своята книга „Философия на свободата“, която се смята за основа на неговата духовна наука – антропософията. През първата четвърт на миналия век Щайнер неуморно работи за консолидирането на антропософията като духовна наука, изкуство и социален импулс. Нейните идеи той разпространява чрез многобройни конференции и статии, от които са съставени неговите

основни книги – „Теософията“, „Тайната наука“, „Как се постига познание за висшите светове?“. Неговата цел е цялото познание на човечеството – до този момент разпокъсано в отделните науки, религии, философски и езотерични течения, да бъде синтезирано и обединено в една всеобхватна наука за човека – антропософия.

Материализмът вижда човека само като едно тяло и се опитва да обясни всички психически процеси чрез физическите и химическите промени на нервната система. Духовната наука възприема човека като единство на тяло, душа и дух. Щайнер казва, че човек е жител на три свята: чрез тялото си той принадлежи на света, който възприема чрез физическите си сетива; чрез душата формира собствения си вътрешен свят; а чрез духа той достига до свят, който се простира по-нататък от първите два (Щайнер, Р. 2007).

Още преди откриването на първото валдорфско училище Рудолф Щайнер говори за значението на първите седем години. Той изразява съжаление, че класните учители поемат децата едва когато този основен формиращ период е завършил. На възпитателите в първото валдорфско училище Рудолф Щайнер казва: „Вие ще възпитавате деца, които са навлезли вече в определена възраст и тяхното възпитание до този момент е протекло под влияние на педагогическите, а често пъти и на антипедагогическите мерки от страна на родителите им. Ние ще изпълним много по-добре нашата задача, ако хората разберат, че пред родителите наистина стоят отговорности и задължения, свързани с най-първите етапи на възпитанието. Многократно ще се налага – след като децата са вече в училищна възраст – да отстраняваме грешки и пропуски, допуснати още в първите две или три години от живота им“ (Щайнер, Р. 1995).

Валдорфската педагогика се ражда след Първата световна война като отговор на ситуацията на икономически и социален хаос. След сричането на старите социални форми започват да се търсят нови идеи. Различни хора искали да изградят ново бъдеще за Европа. Сред тях бил и Емил Молт – директор на цигарената фабрика „Валдорф-Астория“ в Щутгарт, Германия. През 1919 г. Р. Щайнер изнася беседа пред работници от цигарна фабрика „Астория“ във Валдорф. Още същия ден директорът на фабриката Емил Молт се обръща към Рудолф Щайнер – основател на антропософското движение, с молбата да му помогне за създаването на училище за децата на работниците от неговата фабрика. В революционната епоха след войната – време на скъсване с всичко старо, се зараждат импулси на социално самоуправление. Рудолф Щайнер, който по това време ръководи гражданско движение за социално обновяване във Вюртенберг, е начело на инициативата за тричленство на социалния организъм. Откриването на първото валдорфско училище се смята за най-големия успех на тази инициатива. То отваря врати на 7 септември 1919 г. и в него са записани 256 ученици, разпределени в 8 класа, обучавани от общо 12 учители. Като свободно училище, то превръща в реалност импулса за социално самоуправление. В него има деца с всякакви способности и социален произход, с което практически се реализира идеята за социално съвместно обучение на децата.

Оттогава насам са отворени голям брой такива училища както в Германия, така и в други страни на Европа, като Англия и Франция. Въпреки този подем от 1938 г. под натиска на нацисткия режим започва затварянето на валдорфските училища. След края на Втората световна война някои от първите училища са възстановени, а нови други са открити в много страни от целия свят. Сега в над 90 страни от всички континенти има повече от 3000 образователни центъра за всякакви нива на образование – детски градини, начални училища, гимназии и училища за деца със специални нужди.

Рудолф Щайнер подкрепя и ръководи първото валдорфско училище в Щутгарт до своята смърт през 1925 г. Едва няколко години след откриването му децата, които се обучават в него, достигат 1000, а учителите – 50. Хрониките разказват, че Щайнер често посещавал училището, присъствал в часовете и познавал всяко дете. Често пъти, когато децата се сгрупвали около него, той им е казвал: „Трябва да знаете, че учителят е един добър човек, а добрият човек има много качества, но най-вече едно основно – обича децата“ и „Само от любовта може да се роди радостта от ученето“.

Валдорфската педагогика се опира на духовната наука за човека, наречена антропософия, която е създадена от австрийския учен и философ Рудолф Щайнер. Според него истинският социален напредък изисква непрекъснато обновяване на обучението и възпитанието – както на тяхното съдържание, така и на формата им.

Валдорфската педагогика дава закономерности за развитието на човека, а в частност, що се отнася до възпитанието, представя еволюционните етапи в развитието на детето, разделяйки периода от раждането му до 21-годишна възраст на три основни етапа, всеки от които обхваща приблизително по седем години. Етапите са следните:

От раждането до смяната на зъбите (0–7) – детето изцяло е заобиколено от „домашното огнище“ и има нужда да знае, че светът е добър, а възпитанието и обучението стават чрез подражание.

От смяната на зъбите до пубертета (7–14) – училището започва да придобива значение в неговия свят, а важното за детето в този етап е светът да бъде красив. Възпитанието и обучението са чрез въображение.

От пубертета до зрелостта (14–21) – търсене на смисъл в бъдещия живот. Важно е да знае, че светът е истински, а възпитанието и обучението са чрез рационално мислене.

В тези периоди може да се наблюдават етапи на забързване или изоставане в зависимост от индивидуалното развитие. Детето непрекъснато се развива. За да можем да проумеем неговата същност, трябва да изходим от знанията за най-съкровената природа на човека. Духовната наука ни разкрива закони за развитието на физическата, душевната и духовната същност на човека, които от психологията са наречени тяло, психика и „Аз“. Нашата телесна същност е нашето физическо тяло, целият физически организъм, душевната същност – това са нашите усещания и чувства, а духовната е свързана с най-съкровената

индивидуалност на човека. При раждането индивидуалността на човека е на различно стъпало на развитие и съответно по-нататъшното развитие на всеки индивид протича по различен начин.

Според валдорфската педагогика в първия седемгодишен период от живота на човек трябва да се построи правилно физическото му тяло, да се формират вътрешните органи, нервната и дихателната система, да се регулират кръвообращението и обмяната на веществата. Казано по-друг начин – да може душевно-духовната същност на детето да се свърже правилно с физическата и да се почувства в това тяло като у дома си. Всички жизнени сили на детето в тази възраст са насочени към този процес на формиране на физическото тяло, което се развива най-добре в природосъобразна среда. През тези години детето е архитект на собственото си тяло. Това, което прави майчиният организъм за бебето по време на бременността, след раждането го прави заобикалящата среда.

Физическите органи получават своята форма и структура до смяната на зъбите около седмата година. По-нататъшният растеж на тези органи зависи от това, дали те са успели да се формират правилно. Деформациите, получени през първите седем години, никога след това не могат да бъдат оправени. В своята книга „Възпитанието на детето от гледна точка на антропософията“ Р. Щайнер пише: „Физическите органи трябва да придобият определени форми през този период; техните структурни отношения трябва да приемат определени насоки и тенденции. По-късно се осъществява растежът, но този растеж се осъществява с оглед на формите, развили се в предходния период“ (Щайнер, Р. 2010). Както преди раждането природата създава подходящата среда за развитие на физическото тяло, така след него възпитателят трябва да създаде подходящата среда, за да могат физическите органи да се формират.

Според Рудолф Щайнер децата през първите 7 години са като градинските цветя и растения от различни видове. Едни обичат повече слънце и имат нужда от него, за да оцелеят, а други на същото слънце биха изсъхнали. Всяко растение има нужда от различно количество вода и грижи, за да се развие правилно. Възпитателят трябва да е като градинар – с много обич да опознае всяко дете, да открие неговите индивидуални нужди и да даде необходимите грижи на всеки. Детето е като малък зародиш на едно растение, в него има всичко – стъбла, листа и цветове. Ако на това растение му се даде любов и доброта, то ще се развие правилно. Важно е възрастният да не отнеме необходимите му жизнени сили за растеж, да не го пресуши твърде рано. Щайнер казва: „Градинарят не може да внесе нищо от своята собствена същност в растежните сили на растението. Той само трябва да даде възможност на растението да разгърне своите собствени сили“, а това се случва най-добре в естествена природна среда (Щайнер, Р. 2007).

Пез втория 7-годишен цикъл детето има нужда от авторитета и близостта на възпитателя, да знае, че може да разчита на него. Много е важно авторитетът да не се гради на каквато и да е форма на принуда. Обучението през този

период е насочено към чувствата на детето, а науките се представят с наблюдение на познати природни явления.

През третия 7-годишен цикъл се развива вътрешният личностен живот – младият човек иска да изследва смисъла и целта на собствения си живот.

В предговора на „Общото човекознание като основа на педагогиката“ – книгата, в която Щайнер излага своето познание за развитието на човека и връзката му с педагогиката, Херман Кьопке – валдорфски учител в Базен, пише: „... възниква въпросът кое придава на тази педагогика както невероятната съпротивителна сила и издръжливост, така и експанзионистичните ѝ качества?“. По-нататък четем следното: „Става дума за методично училище“, и още: „тук не става дума за някакво религиозно направление, нито за антропософията като религиозно изповедание, а става дума за методично училище, което може да бъде въведено навсякъде“ (Щайнер, 1995). Така се поражда въпросът за особеността на този метод. Отговорът изглежда лесен и се съдържа в самото заглавие – основата на педагогиката е знанието за човека – общото човекознание. Или с други думи, съзерцавайки човешката същност, пред нас възниква един метод.

Валдорфската педагогика е ориентирана към човека. Тя се съобразява с неговите етапи на развитие и предоставя необходимото време за разгръщане на индивидуалността. Тя се грижи за здравословното развитие както на физическите, така и на душевните способности. Единствено така, благодарение на методите на възпитание и обучение, могат да се коригират някои отклонения към едностранчиво развитие. В днешно време, когато се спомене валдорфска педагогика, първото, което изниква в съзнанието на всеки, е естествени натурални материали, изкуства и екологична насоченост. Да, това е така, но това е само формата. Важното е, че тя не е случайна и зад всички тези красиви и прекрасни неща има едно дълбоко съдържание, една важна задача – да се опознае индивидуалността на всяко дете и да се спомогне за нейното максимално разгръщане. Здравословното развитие на детето е в основата на изграждането на цялостна хармонична личност. Така педагогиката се превръща в медицина.

Във валдорфското училище се обръща внимание на по-голяма образност и нагледност на фантазията и ангажираността на чувствата, на формирането на практически умения и навици. Затова в учебните планове както тогава, така и в съвременните валдорфски училища са застъпени практическа и художествена дейност, които стимулират волята и чувствата.

Все по-често се обсъжда въпросът за възрастта на детето, когато то е готово да тръгне на училище. Много родители и учители с най-добри намерения пращат децата, които са по-будни, прекалено рано на училище. Има разлика между това, едно дете да е интелигентно, и това, то да е готово за училище. Когато децата тръгнат на училище, без да са подготвени в своето развитие за този факт, опасността от провал е твърде голяма. Валдорфската педагогика смята, че това, дали едно дете е готово за училище, се определя единствено и само от неговото индивидуално развитие.

В периода 5–7 години в развитието на децата настъпват големи промени. Във физическо отношение може да се наблюдава как детето загубва т.нар. „детско коремче“ и придобива талия. Също така ръцете и краката му се удължават. Главата, тялото и крайниците придобиват съотношение между пропорциите както при тялото на голям човек. Започва смяната на млечните зъби. Щайнер обяснява, че настъпилите промени около седмата година са резултат от това, че жизнените сили са свършили своята работа по индивидуализиране на физическото тяло. Силите, които са участвали във формирането на органите, са се оттеглили и оттук нататък те ще се използват само за поддръжка и регенериране на организма.

Какво се случва с тези жизнени сили? Силите, които се освобождават от задачата за формиране на органите, сега са свободни, за да развият паметта и да изпълняват училищни задачи. Детето започва свободно да борави със спомените си, без паметта му да зависи от конкретни ситуации – може да повтори история, която му е била разказвана в детската градина преди няколко дни. Появата на желание за учене показва, че тези сили сега са на разположение на мисълта. В същото време намалява способността за имитация. Сега вече обучението може да бъде съзнателен процес – преди това то е несъзнателно и се провежда чрез подражанието. В словесния му израз се наблюдава появата на логически връзки, един нов тип мислене. Детето се изразява чрез думи като „защото“, „понеже“, „затова“, „тъй като“ и т.н. Това се наблюдава в играта и в ежедневните дейности, в желанието за завързване и отвързване на някакви неща – въжета, връзките на обувките и т.н.

В социален план се появява желание да ръководи другите с някаква определена цел или да получава от другите точни инструкции. По време на игра се наблюдава намерение да се използват играчките с определена цел, а не само заради удоволствието от играта. Детето започва да има верни приятели, харесва му да правят различни тайни неща и изненади. Харесват му игрите на думи и гатанките. Трябва да е развило способност да седи със спокойни ръце и крака известно време и да слуша внимателно, съсредоточено.

В играта може да се наблюдават нови движения – хвърля и взема топката с една ръка, да скача на един крак в различни посоки, да пази равновесие, с дясна ръка да пипне лявото си ухо и обратно, да пази равновесие, стъпило на пръсти, и др. Наблюдава се и сръчност в плетенето на пръсти, тъкането на стан, шиенето и др.

Много е важно към проблема за започване на училище да се подхожда индивидуално, спрямо развитието и готовността на детето. Ранното училищно обучение може да предизвика ситуация на стрес у децата.

Учебният план и учебните програми във валдорфските училища са специфични. Екипът, който ги разработва, изхожда, от една страна, от държавните изисквания, от друга страна – от редица принципи на валдорфската педагогика, като се е съобразява с непосредствените потребности на децата, показващи поведенчески проблеми в училище. Спецификата на програмата се определя не толкова от съдържанието на изучавания материал, колкото от методология-

та и методиката на обучението и особените форми на организация на учебния процес.

Организацията на обучението във валдорфските училища е по-динамична и по-гъвкава от тази в държавните училища. Една от разликите се състои в това, че предметите, които изискват по-голяма концентрация и задълбочаване (напр. история, химия, физика или биология), се изучават концентрирано под формата на определени цикли, наречени „епохи“. Тези предмети се изучават интензивно: всяка сутрин, в рамките на два часа, в продължение на няколко седмици. Например: химия – вместо два часа на седмица (един час в понеделник и един час в сряда) в продължение на учебната година се изучава в рамките на две учебни „епохи“, всяка от които продължава 3–4 седмици. В течението на годината епохите се сменят. Тази периодичност при изучаването на предметите води до усилване на концентрацията на учащите се, повишава учебната мотивация, допринася за задълбочаване на разбирането на съответните „епохи“ и изучавания предмет. Практиката във валдорфските училища е доказала, че периодичността при изучаването на предметите не води до забравяне на материала, а до задълбочаване на неговото разбиране, довежда до концентрация върху учебния материал.

Основната черта на главния урок, като особена форма на организация на учебния процес, се явява ритмичната смяна в дейността на децата. Този главен урок като правило има следната структура: ритмична част; основна част; кратка почивка (включваща активна двигателна част); разказ или експеримент. По този начин се осъществява смяна на дейностите по време на главния урок: преход от ритмичната част към интелектуалната работа и по-нататък към практическата страна. Така не е необходимо да се разделя урокът на части, тъй като при така построения урок не се получава претоварване на децата.

Акцентът в обучението във валдорфските училища се поставя не толкова върху академичната същност на съдържанието, а върху човешкото взаимодействие, заниманията с изкуство, обсъждането и практикуването на нравствените и човешките ценности. Обръща се голямо внимание на мотивацията на всеки ученик да учи според способностите и възможностите си, както и на индивидуалната работа с такива ученици. Изкуството и ръчната работа заемат достойно място в цялостния педагогически процес.

Реформаторската педагогика на Рудолф Щайнер се състои в това, че въз основа на антропологическите схващания за човека във физическо, нравствено и социално отношение той създава нова педагогика, включваща, на свой ред, художествени способности, чувства, нравствени заложби и лични преживявания. Въз основата на тези схващания Рудолф Щайнер организира практическото осъществяване на редица новости в обучението, а именно: класният ръководител води своите ученици от I до VIII клас. Той построява целия учебен процес в сътрудничество със своите колеги и родителите. Принципът е „за детето в началния и основен клас е по-важен учителят, а не предметът“; чуждоезиковото

обучение започва още от I клас. Въвежда се обучение, при което първите два часа всеки ден в продължение на няколко седмици се изучава един и същ учебен предмет, за да се осъществи по-голяма концентрация – епохални занятия под формата на главен урок. Премахва системата за оценяване, както и повтарянето на класа. Въвежда във всички класове и всеки ден художествени и практически занимания – ръчна работа, рисуване, дърводелство, музика, рецитация, тъкане, предене, първа медицинска помощ, работа в градината, театрални игри и други занимания, което развива волевата култура на ученика. За изоставащите ученици е организиран помощен клас. Всеки месец учениците организират празненства в училището, на които всеки клас показва постигнатите резултати.

Днешната задача на валдорфската педагогиката е да върне на децата тяхното детство. Много от лечебните упражнения във валдорфската педагогика, които помагат на децата за вътрешно душевно равновесие, концентрация и говор, са свързани с отдавна забравени от съвременните деца движения като скачане на въже и игра с топка, рисуване на форми, цветове и т.н. Движение и изкуства са вълшебните думички, от които все повече ще се нуждаят децата в бъдеще. Втората основна задача на педагогиката е свързана с нивото на развитие на самите възпитатели. Те трябва да могат да бъдат достоен пример за подражание.

„...Възпитателят трябва да построи своята работа така, че не просто да описва истинното, доброто, красивото, а да покаже, че те съществуват. В детската душа нахлува не това, което той учи, а това, което той представлява. Цялото обучение по своята същност следва да се опира на примери и да бъде произведение на изкуството, а не теоретична абстракция“ (Щайнер, Р. 2010)

И така, в основите на бъдещата педагогика е възпитателите и родителите да бъдат запознати със законите за развитието на човека, за да могат да знаят на всеки етап от развитието на детето къде се намира то в своя еволюционен път и как може да му се помогне да върви по-нататък по неговия индивидуален път. Бъдещата педагогика трябва да се базира на природата на Човека. В зависимост от възрастта и развитието си детето не само учи различни неща, но го прави и по различен начин.

Много е важно възрастните – учители и родители, които във възпитанието придружават детето по неговия път, да бъдат хора със свободно мислене, смели, с богата душевна фантазия и чувство за истинност. В края на своята основна педагогическа книга „Общото човекознание като основа на педагогиката“ Р. Щайнер дава трите основни сили, върху които би трябвало да се изгради педагогиката: „необходимостта от фантазията, усетът към истината и чувството за отговорност“ (Щайнер, Р. 1995)

Валдорфската педагогика в духа на идеите на Рудолф Щайнер може да се практикува само от специално подготвени учители. За тази цел в страните, където има повече такива училища, са създадени специализирани висши педагогически институти, факултети и семинари за подготовка на педагози по валдорфска педагогика. Основата на подготовката на бъдещите учители в тези заведения образува задълбоченото усвояване и изучаване на т.нар. Антропо-

софска антропология като основа на частните дидактики на преподаването на отделните учебни предмети, за диференциация на обучението и др.

Не са необходими повече доказателства за тезата, че щом една педагогическа идея и нейната практическа реализация са в състояние да просъществуват и противостоят още от 1919 г. на превратностите на съдбата и времето, то тази идея заслужава да бъде възприета и реализирана. Рудолф Щайнер провежда множество срещи и педагогически конференции още през 1919 г. Литературата върху валдорфската педагогика е внушителна. Освен оригиналните произведения на Рудолф Щайнер в Германия се издават серия публикации на учители, работещи в тази област, която надхвърля над 300 тома. Една част от неговите произведения са преведени и издадени и на български език.

Идеите на Рудолф Щайнер, които той реализира във валдорфското училище, намират поддръжници и разпространение в цял свят. В Германия те са близо 167, Белгия – 22, Англия – 26, Швеция – 39, Русия – 18, САЩ – 91, Австрия – 12, Мексико, Египет, Южна Африка, Австралия и много други страни, сред които и България. През 2011 година в София отвори врати и първото в България валдорфско училище „Проф. Николай Райнов“.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Щайнер, Р. (2007). *Духовно-душевните градивни сили на възпитателното изкуство*. Стара Загора: Антропософско издателство „Даскалов“.
- Щайнер, Р. (2010). *Тайната на четирите темперамента. Възпитанието на детето от гледна точка на Антропософията*. Стара Загора: Антропософско издателство „Даскалов“.
- Щайнер, Р. (1995). *Общото човекознание като основа на педагогиката*. Стара Загора: Антропософско издателство „Даскалов“.

RUDOLF STEINER – THE FATHER OF THE WALDORF EDUCATION

Abstract: Rudolf Steiner is one of the few representatives of reformatory education in the 1920ies. His ideas are still popular nowadays. Steiner developed and implemented a breakthrough idea that education, training and upbringing of children should be based on anthroposophic principles. His idea has supporters all over the world. There are schools, where education is based on anthroposophic principles, and they are called “Steiner schools”.

M.Sc., Desislava Oppel

Director of Bulgarian School „Nikola J. Vapcarov“ – Graz, Austria
A-8113 St. Oswald,
St. Bartholomae 67
e-mail: oppel@chemist.com